

<...אומ' עד האלוהים? יבוא? דבר שניהם, ומנין שדיני נפשות בכל"ג ת"ל ושפטו? העדה? הרי כאן עשרה, והצילו העדה הרי כאן עשרה, נ' מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג על פי עדים והרוג על פי דינין אי מה עדים שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד אחד וי"א שלשים לפי ששלושה עדה כתובין למושה ללמדך שדיני נפשות בשלשים: סל' פס'

והצילו העדה מיכן אתה דן הורג נפש בין שוגג בין מזיד הכל מקדימין לערי מקלט, וב"ד שולחן ומביאין אותם משם, מי שנתחייב מיתה הרגוהו שלא נתחייב מיתה פטרוהו נ' ומחזירין אותו למקומו שנ' והשיבו אותו העדה, ר' מאיר אומ' מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ימיו של אדם ואין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם, לפני מי שמאריך ימיו של אדם ר' אומ' רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול גורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ, ואינו דין שיהא מטמא את הארץ לפני מי שגורם להשרות שכינה על האדם בארץ: סל' פס' ואם יצא יצא הרוצח, אמ' ר' אלעז' בן עזריה אם מדת פורענות שהיא מועט' הפוסע פסיעה אחת הרי הוא מתחייב בנפשו קל וחומ' למדת הטובה מרובה, ומצא אותו גואל הדם כי בעיר מקלטו ישב, מה כאן אתה אומ' הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה ובן לוי גולה מעיר, ואחרי מות הכהן הגדול ולא לסדרותו דברי ר' יהודה ר' מאיר ישוב לסדרותו, יהיו אלה לכם לחקת משפט שינהוג הדבר לדורות, בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ: סל' פס' כל מכה נפש למה נאמ' לפי שהוא אומ' ורצח גואל הדם, שומע אני יהרגנו בינו לבין עצמו ת"ל כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח, מגיד שאין הורגו אלא בערים דברי ר' יאשיהו ר' יונתן אומ' כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח, למה נאמ' לפי שהוא אומר ולא ימות הרצח עד עמדו, שומע אני יהרגנו בב"ד שלא בעדים ת"ל כל מכה נפש לפי עדים, מגיד הכת' שאין הורגו אלא בעדים ובב"ד, ועד אחד לא יענה בנפש, אבל עונה הוא לזכות, ועד אחד, אבל עונה הוא לשבועה ועד אחד זה בנה אב כל מקום שנ' עד הרי כאן שנים עד שיפרט לך הכת' אחד: סל' פס' לא תקחו למה נאמ' לפי שהוא אומ' ואם כפר יושת עליו, או כשם שנותנין פדיון למומתין בידי שמים כך יהי נותנין למומתין ת"ל לא תקחו כפר, ר' יאשיהו אומ' הרי הוא שיצא ליהרג וחבל באחרים חייב חבלו בו אחרים פטורין לגופן ולא בממון, או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות, עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור, ר' יונתן אומ' הרי שיצא ליהרג

(עמוד מס' 5 שייך לסוף במדבר והתבלבל במקומו))

וקדם אחד והרגו פטור או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות, עד שלא <... ..> דינו פטור, לא תקחו לנוס, הרי שהרג את הנפש במזיד שומע אני יתן ממנו ויגלה ת"ל לא תקחו כפר ל?

לנוס. סל' פס'. ולא תחניפו את הארץ הרי אזהרה לחכמים, ד"א לא תחניפו את הארץ, אתם גרמתם לארץ שהיא מחנפת לכם, כי הדם הוא יחניף את הארץ ר' יאשיהו אומ' בלשון נוטריקון כי הדם הוא יחניף אף על הארץ, ולארץ לא יכפר לדם למה נאמ' לפי שהוא אומ' וערפו שם את העגלה, הרי שנתערפה עגלה ואחר נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם ת"ל ולארץ לא יכפר כי אם בדם, ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, מגיד הכתוב ששפיכות דמים מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה, ומפני שפיכות דמים חרב בית המקדש, ומעשה בשנים כהנים שהיו שוין רצין ועולין בכבש וקדם אחד מהן את חברו לד' אמות ונטל את הסכין ותקעה לו בלבו בא ר' צדוק ועמד על מעלות האולם ואמ' שמעוני אחינו בית ישראל הרי הוא אומר' כי ימצא חלל באדמה באו ונמדוד על מי ראוי להביא עגלה ערופה על ההיכל או על העזרות געו כל ישראל בבכיה, ואחר כך בא אביו של תינוק ואמ' להם אחינו הרי אני כפרתכם עדין בנו מפרפר וסכין לא נטמאת ללמדך שנחמ' כלים להן משפיכות דמים, וכן הוא אומ' וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, מיכן אמרו בעו' שפיכו' דמים שכינה נעלת ומקדש מטמא, אשר אני שוכן בתוכה, חביבין ישראל שאע"פ שהן טמאין שכינה ביניהן שנ' אשר אני שכן בתוכה, ואמ' השכן אתם בתוך טומאותם, ואו' ולא יטמאו את מחניהם ואומ' ולא תטמא הארץ, ר' נתן אומ' חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה ביניהן, גלו למצרים שכינה עמהן שנ' הנגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים, גלו לבלב שכינה עמהן שנ' מי זה בא מאדום חמוץ בגדים למענכם שלחתי בבלה, גלו לעילם שכינה עמהם שנ' ושמת' כסאי בעילם, גלו לאדום שכינה עמהם שנ' מי זה בא מאדום, וכשהן חוזרין שכינה חוזרת

עמהן שני ושם יי' אלהיך את שבותך, והשיב לא נאמ' אלא ושב, ואומ' אתי מלבנון כלה, ר' אומ' למלך שאמר לעבדו אם בקשתני הריני אצל בני כל זמן שאתה מבקשני וכן הוא אומ' השכן אתם בתוך טומאותם, ואומ' בטמאם את משכני אשר בתוכם, ואומ' ולא תטמא את הארץ א' אשר אני שוכן בתוכה, ואו' כי אני יי' שכן בתוך בני ישראל:
סל' פס' חסלת ספר במדבר סיני ויגלה כבוד לעיני כבוד יי'. (סוף עמוד)

²אלה הדברים אשר דבר משה, וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד והלא הוא כותב כל ההגדה כלה שני ויכתב משה את התורה הזאת ומה ת"ל אלה מלמד שהיו דברי תוכחות שני' וישמן ישורון ויבעט, כיוצא בדבר אומ' דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל שנתים לפני הרעב, וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו בלבד, והלא יותר מכל חבריו נתנבא ומה ת"ל דברי עמוס מלמד שהיו דברי תוכחות שני' שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העושקות דלים הרוצצות אביונים האומרות לאדניהם הביאה ונשתה, אלו בתי דיינין שלהן, כיוצא בדבר אתה אומ' אלה הדברים אשר דבר ירמיהו אל כל ישראל, וכי לא נתנבא ירמיהו אלא על אלו בלבד והלא שני ספרים כתב ירמיהו ומה ת"ל אלה מלמד שהיו דברי תוכחת, ומנין שני' כה אמר יי' קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי, כיוצא בדבר אלה דברי דוד האחרונים, וכי לא נתנבא דוד אלא על אלו בלבד, והלא כבר נאמר ורוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני, אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שני' ובליעל כקוץ מונד כולהם כי לא ביד יקחו, ואיש אשר יגע, כיוצא בדבר אתה אומ' דברי קהלת בן דוד מלך ישראל, וכי לא נתנבא אלא על אלו והלא כת' ויהי שירו חמשה ואלף, אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שני' וזרח השמש ובא השמש, הולך אל דרום וסובב אל צפון זהו מזרח ומערב, ואומ' כל הנחלים הולכים אל הים, כינה את הרשעים כחמה ולבנה וכים שאין להם מתן שכר, אל כל ישראל, אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומ' כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבין לו דבר מכך וכך שאלו היינו שם היינו³
⁴משיבין לו על כל דבר ודבר, ד"א אל כל ישראל מלמד שכנסם משה מגדולם ועד קטנם ואמ' להן הריני מוכיחכם כל מי שיש לו תשובה יבא ויאמר, ד"א אל כל ישראל מלמד שהיו בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות, אמר ר' טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות, אמ' ר' עקיב' העבודה אם יש בדור הזה משיודע היאך מוכיחין, אמ' ר' יוחנן מעידיני עלי שמים וארץ שפעמים הרבה נתקנתר על ידי עקיבא לפני ר"ג ויודע אני שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת לקיים מה שני' הוכח לחכם ויאהבך, בעבר הירדן, מלמד שהוכיחן על מה שעשו בעבר הירדן, במדבר, מלמד שהוכיחן על מה שעשו במדבר, ד"א במדבר שהיו מטילין בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואומ' לו בן עמרם מה אנינה התקנת להן לאלו מה פרנסה התקנת להן לאלו, ר' יהודה או' הרי אומ' מי יתן מותנו ביד יי', ד"א במדבר זה הכלל על כל מה שעשו במדבר, בערבה שהוכיחן על כל מה שעשו בערבות מואב, וכן הוא או' וישב ישראל בשטים, מול סוף, מלמד שהוכיחן על מה שעשו על הים שהמרו על הים והמרו ערף כלפי משה ג' מסעות, ר' יהודה אומ' המרו על הים והמרו בתוך הים, וכן הוא אומ' וימרו על ים בים סוף, על ים זה [על] הים, בים סוף הרי בתוך הים, יכול לא הוכיחן אלא בתחלת מסע בין מסע למסע מנין ת"ל בין פארן ובים תפל דברי תפלות שתפלו על המון, וכן הוא אומר ונפשנו קצה, אמ' להן שוטים כל עצמן של מלכים אין בוררין להן אלא לחם הקל שלא יהא אחד נוטה ואוחזתו דלריא, ואתם בטובה שהטבתי אתכם בה את מתרעמין לפני בשטות אביכם אתם הולכים שאמרתי לו אעשה לו עזר כנגדו, בטובה שהטבתי לו בה נתרעם עלי ואמ' האשה אשר נתת עמדי, וחצרות, אמ' להן לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים מדין קל וחומ' לשאר בני האדם, ד"א אם מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן ממנה כך נענשה, המדבר במי שגדול ממנו על אחת כמה וכמה, ואם מרים שלא דברה אלא למצוה ולכבוד ולא שמע שום אדם ובינה לעצמה דברה ולא שמע אלא המקום בלבד שני' וישמע יי', כך נענשה, המדבר בגנותו של אדם שלא לשום שמים וברבים על אחת כמה וכמה, ודי זהב, זו יתירה על כל מה שעשיתם מעשה העגל קשה עלי מן הכל, היה ר' יהודה אומ' משל לאחד שעשה לחבירו צרות רבות באחרונה הוסיף עליו צרה אחת אמ' לו הא יתירה על כל מה שעשית לי וזו קשה עלי מן הכל כך אמ' להן מן הכל

2

(עמ' 4)

3

(סוף העמוד)

4

עמ' 7

המקום לישראל זו יתירה עלי על כל מה שעשיתם לי, מעשה העגל קשה עלי מן הכל, רי⁵
⁶ שמעון⁷ אומ' משל לאחד שהיה מקבל על? על? כל מה שעשיתם לי חכמים ותלמידים, והיו הכל מאשרין אותו באו
גרים וקבלן באו ליסטים וקבלן, היו הבריות אומרות כך וסתו של פלני לקבל כל אדם ולא מן היראה כך
אמר להן משה לישראל, ודי זהב למשכן, ודי זהב לבעל, ר' בניה אומ' עבדו ישראל ע"ז הרי הן חייבין
כלייה יבא זהב המשכן ויכפר על מעשה העגל. ר' יוסי בן חנינה אומ' במדבר בערבה אלו עשר נסיוסו?
שנסו אבותינו למקום במדבר, שנים בים שנים במים, שנים במן, שנים בשליו, ואחד במדבר פארן
במרגלים, ואחד במעשה העגל, אמ' לו ר' יוסי בן דוד מסקית יהודה ברבי עד מתי אתה מעוות עלינו את
המקראות מעיד אני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע
וכן הוא אומ' ויקרא שם הבאר עשק, ויקרא אותה שבעה, כיוצא בדבר דרש ר' יהודה משא בארץ
חדרך ודמשק מנוחתו, זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל, אמ' לו ר' יוסי בן דורמסקית בר'
יהודה⁸ עד מתי אתה מעוות עלינו את המקראות מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ושם
מקום ששמו חדרך, אמ' לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם מגעת עד דמשק
שנ' ודמשק מנוחתו ואין מנוחתו אלא ירושלם שנ' זאת מנוחתי עדי עד, אמ' לו ומה אתה מקים
ונבנתה העיר על תלה, שאינה עתידה לזוז ממקומה, אמ' לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה
למעלה שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה ורחבה
מלמעלה ושערי ירושלם עתידין להיות מגיעין עד דמשק וכן הוא אומ' אפך כמגדל הלבנון צופה
פני דמשק, וגליות באות וחונות בתוכה שנ' ודמשק מנוחתו, ואומ' נכון יהיה הר בית יי בראשי הרים
והלכו עמים רבים, כיוצא בדבר אתה אומ' דרש ר' יהודה וירכיבו אותו במרכבת המשנה, אברך זה
יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמ' לו ר' יוסי בן דורמסקית⁹ עד מתי את מעקם עלינו את
המקראות מעיד אני עלי שמים וארץ שאין אברך אלא אברכים, שהיו כולן נכנסים ויוצאין מתחת
ידו כענין שנ' ונתון אותו על ארץ מצרי; סל' פס'. אחד עשר יום מחרב, וכי מהלך
אחד עשר יום מחרב לקברות התאווה ומקברו התאווה לחצרות, והלא אינו אלא מהלך ג'
ימים שנ' ויסעו מהר יי דרך שלשת ימים, ר' יהודה אומ' וכי לג' ימים היו ישראל מהלכין אחד
עשר מסעות והלא אינו מהלך מ' יום כענין שנ' באליהו ויקם וישת וילך בכח האכילה ההיא
אחר שאמרתי אי אפשר לחזור לך לענין הראשון, ד"א אחד עשר יום אלו זכו ישראל לאחד עשר
היו נכנסין לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהן גלגל המקום עליהן מ' שנה שנ' במספר הימי אשר
תרתם ר' יהודה אומ' אלו זכו ישראל לג' ימים היו נכנסים לארץ שנ' וארון ברית יי נוסע לפניהם לתור¹⁰
¹¹ להם מנוחה ואין מנוחה אלא ארץ ישראל שנ' כי לא באתם עד עתה אל המנוחה, ר' בניה אומ' אלו זכו ישראל ליום
אחד היו נכנסין שנ' היום אתם יוצאים וסמיר ליה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני מיד אבא יוסי בן חנין אומר
משום אבא כהן בר דלא אלו זכו ישראל מן שהעלו פרסת רגליהן מן הים היו נכנסין שנ' עלה רש, מיד עלה רש
כאשר דבר יי אלהי אבתיך לך אל תירא. סל' פס'. ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש,
מלמד שהשנה י"ב חדש, והלא כבר נאמ' בשלשה עשר יום לחדש שנים עשר, וכן הוא או'
ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל, ונציב אחד בארץ, ואי זה חדש העבור, ר' בניה אומ' וכי עד
שלא עמד שלמה לא היינו יודעים שהשנה י"ב חודש והלא כבר נאמ' בן מאה ועשרים שנה אנכי היום,
שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום מלאו ימי ושנותי מיום ליום ומעת לעת, מלמד שבאותו יום שלמו

5

(סוף עמוד 7)

6

(עמוד 6 מתאים אחרי עמוד 7)

7

הושלם ע"פ ספרי מקביל

8

פעם כתוב יהודה ברבי - ופעם כתוב בר' יהודה, ולכאז יותר מסתבר כשני.

9

(!)

10

(סוף עמוד 6)

11

(עמ' 9)

לו מעת לעת, ואומ' והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון, צא ומנה ל' יום ונ' ימים למפרע
 ואת מוצא שהשנה י"ב חדש, ד"א ויהי בארבעים שנה, מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה וממי את למד מאבינו
 יעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך שנ' ויקרא יעקב אל בניו, ראובן בני אומ' לך מפני
 מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשיו אחי, ומפני ד' דברים אין מוכיחין
 את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש
 ממנו ושלא יהיה בלבו עליו¹² שהתוכחה מביאה לידי שלום, וכן את מוצא באברהם שנ' והוכיח אברהם
 את אבימלך, ומהו ויכרתו ברית שניהם, וכן הוא אומ' ביצחק מדוע באתם אלי וישלחם יצחק וילכו
 מאתו בשלום, וכן את מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנ' ואם רע בעיניכם לעבד את יי בחרו
 לכם את מי תעבדון ואומ' ויאמר העם אל יהושע לא כי את יי נעבד, ויאמר
 עד, וכן את מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנ' הנני ענו בי נגד יי ויאמרו
 לא עשקתנו, ויאמר עד יי בכם ויאמרו עד, וכן את מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה בנו אלא
 סמוך למיתה שנ' ויקרבו ימי דוד למות, דבר משה, וכי לא נתנבא משה אלא עשרת הדברות בלבד
 ומנין לכל הדברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות הכללות והפרטות הוויין? והדקדוקין
 ת"ל אשר דבר משה אל כל ישראל, אשר צוה יי אתו אליהם. סל' פס'. אחרי הכתו את
 סיחון, משל למלך שיצא הוא וחילותיו למדבר אמרו לו חילותיו תן לנו קלוסקאות
 חמות אמ' להן אני נותן אמ' להן האי הפרכוס בשביל שהמלך כשר הוא הם מדברים בו כן,
 מנין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר, אמ' משה אם מוכיח אני את ישראל עכשיו יאמרו ישראל
 עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה לאחד¹³
¹⁴אלא שכנסן לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחן לכך נאמ' אחרי הכתו, אלו סיחון לא היה קשה
 ושרוי בחשבון קשה היה שהמדינה קשה, ואלו לא היתה מדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה, על אחת
 כמה וכמה שהמלך קשה, ואלו לא היתה המדינה קשה ועוג שרוי בתוכה היה שהמלך קשה, על אחת
 כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה, כעשתרות שהיה קשה כעשתרות, אדרעי. זה מקום המלכות
 סל' פס'. בעבר הירדן בארץ מואב, ר' יהודה אין הוא אלא לשון התחלה שנ' הואל נא
 ולין, ועתה הואלת ללון, וחכמים אומ' אין הוא אלא לשון שבועה שנ' ויואל משה לשבת
 את האיש, ואומ' ויואל שאול את העם, באר את התורה, אמ' להן כבר אני סמוך למיתה, מי ששמע
 פסוק ושכחו יבא וישנה אותו, מי ששמע פרשה ושכחה יבא וישמענה, פרק אחד או הלכה אחת
 יבא וישמענה, לכך נאמ' באר הטב... סל' פס'. יי אלהינו דבר אלינו, אמ' להן לא מעצמי
 אני אומ' אלא מפ' הקב"ה אני אומ' לכם, רב לכם שבת בהר, אמ' להם שכר הוא לכם
 ישיבתכם בהר הזה, עשיתם לי את השלחן ואת המנורה וכלי הקודש, ד"א הנייה הוא לכם ישיבתכם
 בהר הזה קבלתם את התורה מניתם ע' סנהדרין מניתם עליכם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים
 ושרי עשרות, הא הנייה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה, ד"א רב לכם, רע הוא לכם ישיבתכם
 בהר הזה. סל' פס'. פנו וסעו לכם ובאו הר ערער וחרמה, הר האמרי ואל כל שכניו,
 זה עמון ומואב והר שעיר, בערבה זו מישור של יער, בהר, זו הר המלך, בשפלה זו שפלו'
 להר, ובנגב זו שפלות דרום, ובחוף הים זה אשקלון ועזה וקיסרין, ארץ הכנעני זה גבול כנעני שנ'
 ויהי גבול הכנעני מצידן, ההר הטוב הזה והלבנון, אמ' להן כשאתם נכנסין לארץ ישראל צריכים
 אתם להעמיד לכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה, ומנין שאין לבנון אלא מלך שנ' בא אל הלבנון
 ויקח את צמרת הארז, ואו' החוח אשר בלבנון, אין לבנון אלא בית המקדש שנ' גלעד את לי ראש
 לבנון, ואומ' והלבנון באדיר יפל, ולמה קוראין אותו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנ' אם יהיו
 חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, עד הנהר הגדול נהר פרת שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל, משל ההדיוט
 אומ' עבד מלך מלך, ד"א שמכריז והולך עד שכולה כמגרפה, ד"א פרת שפרה ורבה עד שעוברי' אותו
 בספינות, הרי כל הנהרות אומ' לפרת מפני מה אין את משמיע קולך כדרך שקולנו הולך למרחוק
 אומ' להן מעשי מוכיחין עלי זרעין בי זרעיה ועולה לג' ימים נוטעין בי נטיעה ועולה לל' יום, הרי הכתו'
 משבח לי עד הנהר הגדול נהר פרת, מלמד שפרה ורבה עד שהולכין בו ספינות. סל' פס'.

12

בצד הערה לא ברורה אולי כתוב "זכה שיבקש ממנו, בתשנ"ו"

13

(סוף עמוד 9)

14

עמוד 8

ראה נתתי לפניך את הארץ, אמ' להן איני אומ' לכם מאומד ולא משמועה אלא כשאתם¹⁵
¹⁶רואים בעיניכם, באו ורשו את הארץ, אמ' להן כשאתם נכנסין לארץ אי אתם צריכין כלי זיין אלא קובע דיופטיין?
 ומחליק, אשר נשבע יי לאבותיכם מה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב, אם לענין שבועת אבות הרי כבר נאמר
 שבועות מטות מה ת"ל לאברהם, כדי אברהם בעצמו, יצחק בעצמו, ויעקב בעצמו, משל למלך שנתן
 לעבדו שדה אחת במתנה, לא נתנה לו אלא כמי שהוא עמד אותו העבד והשביחה ואמ' מה בידי לא נתנה
 אלא כמו שיהא כך כשנתן הב"ה לאברהם את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהוא שנ' קום התהלך בארץ,
 עמד אברהם והשביחה שנ' ויטע אשל, עמד יצחק והשביחה שנ' ויזרע יצחק, עמד יעקב והשביחה
 שנ' ויקן את חלקת השדה, לתת להם אלו באי הארץ, ולזרעם, אלו בניהם, אחריהם, אלו שכבש דוד וירבעם
 וכן הוא אומר והוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת, ר' אומ' לתת להם אלו עולי בבל, ולזרעם אלו בניהם
 אחריהם לימות המשיח. סל' ס'. ואומר לכם בעת ההיא, אמ' להן משה לישראל לא
 מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה, לא אוכל לבדי שאת אתכם, אפשר שלא היה יכול
 לדון את ישראל אדם שהוציאן ממצרים וקרע להם את הים והוריד להן את המן והגיז להן השלו ועשה להן
 נסים וגבורות ולא היה יכול לדון, אלא כן אמ' להן יי אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם, וכן שלמה אמ'
 ונתת לעבדך לב שומע, אפשר לשלמה שלא יהיה יכול לשמוע את ישראל והלא כת' ויתן יי חכמה לשלמ'
 ותרב חכמת שלמה, וכת' ויחכם מכל האדם, ולא היה יכול לדון, אלא כך אמ' להן איני כשאר הדיינין,
 מלך בשר ודם יושב על בימה שלו דן להריגה ולחנק לשריפה ולסקילה ואין בכך כלום, אני אם חייבתי
 ליטול סלע נוטל פי שנים שנים נוטל שלש, דינר נוטל מנה, ואינו כן אם חייבתי ממון נפשות אני
 חותך, וכן הוא אומ' אל תגזל דל וקבע את קובעיהם נפש, והנכם היום, הרי אתם קיימין כיום,
 מיכן אמרו ז' כתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו, ראשונה אך צדיקים יודו לשמך, שניה אשרי תבחר
 ותקרב, שלישית אשרי יושבי ביתך, רביעית מי יגור באהלך, חמישית מי ישכן בהר קדשך, ששית
 מי יעלה בהר יי, שביעית ומי יקום במקום קדשו, ר' שמעון בן יוחי אומ' לשבע שמחות דומי' פניהן
 של צדיקים לעתיד לבא לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים לברקים ולששנים ולמנורת בית המקדש,
 לחמה וללבנה מנין יפה כחמה ברה כלבנה, לרקיע שנ' המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, לכוכבים
 וממצדיקי הרבים ככוכבים, לברקים, לברקים ירוצצו, לשושנים, למנצח אל שושנים, למנורת בית
 המקדש שנ' ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה. סל' פס' יי אלהי אבותיכם יספ'
 עליכם, אמרו לו משה רבי' אי אפשר שתברך אותנו והמקום הבטיח את אברהם אבינו
 והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ושמתי את זרעך כעפר הארץ, ואתה נותן קצבה לברכותינו משל¹⁷
¹⁸למלך שהיה לו נכסים הרבה והיה לו בן והיה צריך למדינת הים אמ' אם אני מניח נכסים ביד בני הוא
 עומד ומבזבז אלא הריני ממנהו אפוטרופוס עד שיגדל, ומשהגדיל הבן ההוא אמר לאפטרופוסהן
 לי הכסף ולי הזהב שהניח לי אבא בידך, עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו התחיל אותו הבן מיצר אמ'
 וזהו כל כסף וזהב שהניח לי אבא בידך, אמ' לו כל מה שנתתי לך משלי אבל כל מה שהניח לי אבך הרי
 הוא שמור לך אצלי, כך אמ' להן משה לישראל יי אלהי אבותיכם יספ' עליכם, זה משלי ושלכם ויברך
 אתכם כאשר דבר לכם, כחול הים וכצמחי האדמה וככוכבי השמים. סל' פס'. איכה אשא לבדי
 טרחכם ומשאכם, אמ' להן לא מעצמי אני אומ' לכם אלא מפי הקב"ה, טרחכם מלמד שהיו
 טרחנין היה אחד מהן שניצח בדיון אומ' יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא למחר אני דן ומוסיף
 אני להביא עליכם דיינין, לכך נאמ' טרחכם, משאכם, מלמד שהיו אפקורוסין, הקדים משה לצאת
 אומ' מה ראה בן עמרם לצאת שמא אין שפוי הוא בתוך ביתו, איחר לצאת אומ' מה ראה בן עמרם ל
 שלא לצאת מה אתם סבורין יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות לכך נאמ' משאכם,
 שהיו אפיקורוסין, וריבכם, שהיו מדינים, היה אחד מהן מוציא סלע בשביל שיטול שנים שנים ליטול
 שלשה, לכך נאמ' וריבכם, מלמד שהיו מדינים. סל' פס' הבו לכם, אין הבו לכם אלא
 עצה שנ' הבו לכם עצה, הבה נתחכמה לו, אנשים, וכי עלתה על דעתי נשים, ומה ת"ל
 אנשים וותיקים כסיימים (!), חכמים, זה ששאל אריוס את ר' יוסי אמ' לו אי זהו חכם אמ' לו המקיים
 תלמודו, או אינו אלא נבון, אמ' לו כבר נאמר נבונים, ומה בין חכם לנבון, חכם דומה לשולחני כשמביאין
 לו לראות רואה וכשאינן מביאין לו אינו רואה ויושב ותוהא, וידועים לשבטיכם, שיהו יודעים לכם הרי

15
 (סוף עמוד)

16
 (עמוד 11)

17
 (סוף עמוד 11)

18
 עמוד 10

שנתעטף בטלתו ובא וישב לפני איני יודע מאי זה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שאתם גדלתם ביניהן, לכך נאמ' ידועים לשבטיכם, שיהו ידועים, רשב"ג אומ' פל? כל ישיבה וישיבה יושב עד שהבריות מרננות אחריו ואומרות מה ראה איש לפני שלא לישב לכך נאמ' וידועים, שיהו ידועים לכם ואשימם בראשיכם, יכול ראה אפוי (!) לפני שלא לישב מנייתם אותם ממונים ואם לאו ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם, אם אתם מנייתם ממונים ואם לאו אינם ממונים, ואם גדלתם אותם גדולים ואם לאו אינן גדולים, ד"א

אם שמרתם את דבריהם הרי ראשיכם שמורים. ד"א מלמד שאשמיהן של עם תלוי בראש הדיינין וכן הוא אומ' בן אדם צופה נתתיך כאמרי לרשע, ואתה כי הזהרת רשע. סל' פס'.
ותענו אותי ותאמרו, היה לכם רבי משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך¹⁹
²⁰שנצטערת עליה שנ' ויהי שם ארבעים יום, אלא יודע אני מה תחת עקבי רגליכם, הייתם אומ' עכשיו הוא ממנה עלינו דיינין שהן ממונים אלף חסר מחט הוא, אם אין בני או בני אם אנו מביאין דורון והוא נושא לי פנים בדין לכך נאמ' ותענו אותי כשהייתי מתעצל בדברים הייתם אומ' יעשה הדבר במהר' סל' פס' ואקח את ראשי שבטיכם, משכתים בדברים, אמרתי להם אשריכם על מי אתם באין להמנות על בני אברהם יצחק ויעקב, בני אדם שנקראו בנים למקום ואחים ורעים, כרם חמדה ונחלה, וצאן מרעיתי וכל לשון חיבה, אנשים חכמים, זה אחד משבע מדות שאמ' לו יתרו למשה הלך ולא מצא אלא שלשה, אנשים חכמים וידועים ונבונים, שיהו מכובדין עליכם, ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן, ראשים בכניסה וביציאה שיהא נכנס ראשון ויוצא ראשון, לכך נאמ' ואתן אותם ראשים שיהו מכובדין עליכם, שרי אלפים שאם היו אלף וט' מאות וצ"ט חסר אחד נתפס שר אלף, שרי מאות שאם היו קצ"ט חסר אחד נתפס שר מאות, שרי חמשים שאם היו מ"ט חסר אחד נתפס שר חמשים, וכן שרי עשרות, ושטרים אלו הלויים המכים ברצועה, כענין שנ' ושטרים הלויים לפניכם ואומ' והלויים מחשים לכל העם לאמר הסו. סל' פס' ואצוה את שפטיכם, אמרתי להם הוו מתונין בדין שכך אומ' שאם בא הדין לפניכם פעמים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפנינו ולידינו ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונין בדין שכך אומ' אנשי כנסת הגדולה הוו מתונין בדין והעמידו תלמידי' הרבה ועשו סייג לתורה, בעת ההיא, לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים ועבדים לצבור, מעשה בר' יוחנן ור' אלעז' חסמא שהושיבן ר"ג ולא הרגישו בהן התלמידים, לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים, וכך היתה מדתו של ר"ג כשהיה נכנס ואו' שלו', בידוע שאין שם קנתור, וכשהיה נכנס ולא היה או' שלו' בידוע שיש שם קנתור, נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ור' אלעז' חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמ' להם יוחנן בן נורי ואלעז' חסמא הודעתם לצבור שאין אתם מבקשין עשות סררה על הצבור לשעבר הייתם ברשות עצמכם, מיכן ואילך הרי אתם משועבדים לצבור, שמוע בין אחיכם, כך היתה מדתו של ר' ישמעאל כשהיו באין אצלו לדין ישראל וע' אם בדיני ישראל יכול לזכות את ישראל מזכהו, ואם בדיני האומות מזכהו, אומ' מה איכפת לי לא כך אמרה תורה שמוע בין אחיכם, רשב"ג אומ' לדין כדין ישראל היה דן כדיני ישראל אם בדיני אומות העולם דן בדיני אומות העולם, ושפטתם צדק, צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות, משל זה עוטף בטליתו וזה אומ' שלי הוא, זה יושב בתוך ביתו²¹
²² וזה אומ' שלי הוא, זה מחזיק בתוך שדהו וזה אומ' שלי הוא, זה חודש מכרתי וזה אומ' שלי הוא לכך נאמר צדיק בצדקו תובע ומביא ראיותיו, בין איש לאשתו להוציא את הקטן, מיכן אמרו אין דנין את היתומי', בין איש ובין אחיו, אין לי אלא בין איש לאיש, בין איש לאשה בין אומה למשפחה, בין משפחה לחברתה מנין ת"ל בין איש ובין אחיו מכל מקום, בין גרו, זה שאוגר עליו דברים, אמ' לו חרשת תלם בתוך שלי והוא אומ' לא חרשתי, המית שורך את שורי, והוא אומ' לא המית, לכך נאמ' ובין גרו זה שאוגר עליו דברים ד"א ובין גרו זה שכנו, ד"א זה שושבינו, ד"א זה חותנו. סל' פס' לא תכירו פנים במשפט, זה הממנה להושיב דיינין שמא תאמ' איש לפני נאה אושיבנו בדין, איש לפני גבור אושיבנו בדין, איש לפני קרוב או הלוני ממון אושיבנו בדין, נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי, לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע ומעלה עליו הכת' כאלו הכיר פנים בדין, כקטן כגדול שמ'

19
(סוף עמוד)

20
(עמוד 13)

21
(סוף עמוד)

22
(עמוד 12)

תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר מצוה לפרנסו ואזכנו בדין ונמצא מפרנסו בנקיות ת"ל כקטן כגדול תשמעון, ד"א שמא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר בשביל דינו אזכנו ולכשיצא לחוץ אני אומ' לו תן לו מה שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול, שאם באים שניהם לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהם אתה רשאי לשתוק, משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לשתוק מאחר שנתגלה לך הדין שמעת הדין ואין אתה יודע לזכות את הזכאי ולחייב את החייב את חייב לבצוע שנ' ואלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט ושלום, איזה משפט שיש בו שלום הוא אומ' כל המבצע הרי זה חוטא שנ' ובוצע ברך נאץ י', נמצא זה משבח את הדיין ומנאץ ליוצרו, לא תגורו מפני איש, שמא תאמר מתירא אני מפלגי שמא יהרוג את בנו או שמא ידליק את גדישו או שמא יעקור את נטיעותיו ת"ל לא תגורו מפני איש, וכן ביהושפט הוא אומ' ויאמר לשופטים, והדבר אשר יקשה מכם, אמ' לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה בחייך שאני מודיעך שאין אתה דן דין קשה ומביא עליך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמוע ואי זה דין של בנות צלפחד, וכן הוא אומ' ויקרב משה את משפטן, כיצא בדבר אתה אומ' באלישע ויי העלים ממני, בשביל שאמ' מה יש, כיצא בדבר אתה או' ויגש שאול את שמואל בתוך השער אנכי הרואה, אמ' לו הב"ה אתה אמרת אנכי הרואה אני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו בשעה שאמ' לו מלא קרנך שמן, מהו או' וירא את אליאב, אמ' לו הב"ה אל תבט אל מראהו. סל' פס' ואצוה אתכם את כל הדברי' אשר תעשון, אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונו' לדיני נפשות. סל' פס' ונסע מחרב²³

²⁴בני אדם שראו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות ומושלכים לרגליהם ועליהם הוא אומ' המדבר הגדול והנורא והרי דברים קל וחומ' ומה דברים שאין אמידין נכבשין לפנייהם דברים שהן אמידין על אחת כמה וכמה לכך נאמ' ונסע מחרב. סל' פס' ואמר אליכם, אמ' להן לא מעצמי אני אומר אלא מפי הקדש, באתם עד הר האמורי, משל למלך שמסר את בנו לפדגוג אחד מחזרו ומראה אותו ואומ' כל הנכסים הללו שלך וכל הכרמים הללו שלך כל הזיתים הללו שלך, משיגיע להראותו אמ' לו כל מה שאת רואה שלך הוא, כך ישראל בזמן שהיו במדבר היה משה אומ' להן כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה, כיון שבאו ישראל לארץ אמ' להן באתם עד הר האמרי, אם תאמרו לא הגיע זמן, הגיע זמן ראו נתן יי אלהיך את הארץ, איני אומ' לכם לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואין בעיניכם, עלה רש מיד. סל' פס'. ותקרבון אלי כלכם, בערבוביא, ולהלן הוא אומ' ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם, ילדים מכבדין את הזקנים וזקנים מכבדין את הראשים, וכאן הוא אומ' ותקרבון אלי בערבוביא, ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים, נשלחה אנשים לפנינו, אמ' ר' שמעון אמ' להן משה כשהייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם לכם מרגלים, עכשו כשאתם נכנסין לארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש בקשתם לכם מרגלים, וישיבו אותנו דבר באי זה לשון אשר הם מדברים, את הדרך אשר נעלה בה, אין לך דרך שאין לו עקמומית אין לך דרך שאין לה כמונות, אין לך דרך שאין לה כמונות, ואת הערים אשר נעלה בה, לידע באיזה דרך אנו

באין עליהן. סל' פס'. וייטב בעיני הדבר, בעיני טוב, אבל לא בעיני המקום, ואם בעיני טוב א"כ למה נכתב עם דברי תוכחות, משל לאחד שאמ' לחבירו מכור לי חמורך זה אומ' לו הן אמ' לו ונותנה אתה לי לנסיון אמ' לו הן אתה ואני אראה לך כמה נושא בהר וכמה בבקע' כיון שראה שאין מעכבו כלום אלא בשביל מעותיו לכך נאמ' וייטב בעיני הדבר, ואשלחה מכם שנים עשר אנשים מן הברורים שבכם, מן המסולתים שבכם, איש אחד לשבט, מה אני צריך ואקח מכם שנים עשר אנשים מגיד שלא היה שבט לוי עמהן. סל' פס' ויפנו ויעלו ההרה מגיד שדרך מרגלים לעלות בהר, וכן רחב אמ' לשלוחי ההרה לכו, מגיד ששרת ששרתה עליה רוח הקדש שאם לא שרתה עליה מנין לה מנין היתה יודעת שעתידין לחזור לאחר ג' ימים, אלא ששרתה עליה רוח הקדש, ויבאו עד נחל אשכל, מלמד שנקרא על שם סופו שיוצא בדבר אתה אומ' ויבא אל הר האלהים, מגיד שנקרא על שם סופו, וירגלו אותה מלמד שהלכו בה ארבע אמנין שתי וערב. סל' פס' ויקחו בידם מפרי הארץ, אמ' ר' שמעון אלו מבני אדם שכך²⁵

²⁶נטלו בידים כאדם שנטל כאיסר תאנים כאיסר ענבים, כך נטלו בידם ויורידו אלינו, מגיד שארץ ישר'

23

(סוף עמוד 12)

24

(עמוד 15)

25

(סוף עמוד)

26

(עמוד 14)

גבוהה מכל הארצות כענין עלה ונעלה וירשנו אותה, ויעלו ויתורו ויעלו בנגב, ויאמרו טובה הארץ וכי לטובתה אמרו והלא לא אמרו אלא לרעתה, ומי אמ' טובתה יהושע וכלב, אעפ"כ לא אבייתם לעלות. סל' פס' ותרגנו באהליכם ותאמרו, מלמד שהיו בתוך משכניהם ואומ' דברים כמתלהמים כענין שנ' דברי נרגן כמתלהמים, אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסן שנ' והם ירדו חדרי בטן, ד"א מלמד שהיו יושבין בתוך אהליהן בוכין ומבכין ונוטלים את בניהן ואומ' להן אוי לכם דווים? אוי לכם סנופין? למחר יהו הורגין אתכם יהו שבין אתכם יהו צולבין אתכם על הצלוב, ונוטלים את כסותיהן ואומ' להן כן למחר מעמידין אתכם בקלון אוי לכם דווים?, בשנאת יי אתכם, אפשר שהמקום שונא את הבריות והלא כת' אהבתי אתכם אמר יי, אלא הן ששונאין את המקום משל הדיוט מה דבלבך על רחמך מה דיבלבך עלך, לתת אותנו ביד האמרי להשמידנו, כענין שנ' וישמע הכנעני וכל יושבי הארץ ונסכו? עלינו. סל' פס'. אנה אנחנו עולים, אמרו לו רבי משה אם מבני אדם אחרים היינו שומעים דברים הללו לא היינו מאמינין, אלא מן בני אדם שבנינו בניהן ובנותינו בנותיהן, עם גדול, מלמד שהיו גבוהין כחומה, ורב מלמד שהיו מרובין באכלוסין, ערים גדולות ובצורות בשמים, רשב"ג אומ' דברו הכת' כלשון הביי שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן, אבל מה שאמ' המקום לאברהם והרביתי את זרעך ככוכבי השמים אינן דברי הביי, וגם בני ענקים ראינו שם, מלמד שראו שם ענק על גבי ענק כענין שנ' לכן ענקתמו גאווה, ואמר אליכם, אמ' להם לא מעצמי אני אומ' לכם, אלא מפי הקדש, אל תיראון ואל תערצון מפניהם כי יי אלהיכם הוא ההולך לפניכם אמ' להם מי שעשה לכם ניסים במצרים וכל הניסים האלו הוא עתיד לעשות לכם ניסים וגבורות בכניסתכם לארץ, ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם. סל' פס' ואתחנן אל יי בעת ההיא, זהו

שאמ' הכת' בתחנונים ידבר רש, שנים פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודיד מלך ישראל, אמ' משה לפני הקב"ה רבונו של עולם עבירה שעברתי תכתב אחרי שלא יהו בריות אומ' עלי דומה שזיף משה בתורה או אמ' דבר שלא נצטווה, משל למלך שגזר ואמ' כל מי שאכל פגי שביעית יהו מחזירין אותו בקימון, הלכה אשה אחת בת טובים לקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירין אותה בקימון, אמרה להן בבקשה ממך המלך הודיע סרחוני שלא יהו בני המדינה אומ' דומה שנמצא בה דבר ניאוף או דבר כשפים, מה עשו תלו לה פגי שביעית בצואר²⁷ ורואים ויודעין שבשבילן היא מיעזורת? כך אמ' משה לפני הקב"ה עבירה שעברתי תכתב אחרי אמ' לו הב"ה הריני כותבה שלא היה אלא על המים שנ' על אשר מריתם פי, ר' שמעון אומ' משל למלך שהיה מהלך הוא ובנו בקרונין שלו הגיע למקום צר נהפך קרונין שלו על בנו נסתמת עינו, נקטעה ידו, נשברה רגלו כשהיה מהלך המלך ומגיע לאותו מקום אמ' כאן ניזוק בני, כאן נסתמת עינו, כאן נקטעה ידו, כך המקום מזכיר ג' פעמים מי מריבה מי מריבה, כל' כאן הרגתי מרים כאן הרגתי אהרן כאן הרגתי משה וכן הוא אומ' נשמטו מדי סלע שפטיהם, דוד לפני הקב"ה עבירה שעברתי אל תכתב אחרי אמ' לו הקב"ה לא שוה לך שיהו הבריות אומרות בשביל שהוא אוהבו מחל לו, משל לאדם שלוה מן המלך אלף כורין חטין והיו הכל אומ' אפשר שזה יכול לעמוד כאלף כורין חטין אינו אלא משכנו המלך וכתב לו סמפון, פעם אחת שייר ולא שקל לו כלום נכנס המלך לביתו ונטל כרו וכסותיו והעמידן על אבן המכר, באותה שעה אמרו אין בידו כלום, אף כל הפורעניות שבאו על דוד מוכפלות היו שנ' ואת הכבשה ישלם ארבעתים, ר' חנינא אומ' ארבעתן ששה עשר, ואף נתן הנביא הוכיחו על אותו מעשה שעשה, אמ' לו חטאתי אמ' לו נתן גם יי העביר חטאתך ולא תמות, ואומ' לבדך חטאתי שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד מלך ישראל ואין יכולים לתלות את העבירות במעשיהם הטובי' לא בקשו מלפני המקום אלא חנם שאר כל אדם על אחת כמה וכמה שלא יבקשו אלא חנם, ד"א העם הזה ואתחנן אל יי, עשרה לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה שנ' ואתה אל תתפלל בעד העם הזה, ואל תשא ואל תפגע בי, נקראת נפול שנ' ואתנפל לפני יי נקראת פלול שנ' ואתפלל לפני יי נקראת עתירה שנ' ויעתר יצחק ליי נקראת עמידה שנ' ויעמד פנחס ויפלל, נקראת חלוי שנ' ויחל משה, נקראת תחנה שנ' ואתחנן אל יי, משל לבני מדינה שמבקשין מלפני המלך שיעשה מדינתן קלניא פעם אחת היו לו שני אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי השעה מאת המלך שיעשה את מדינתנו קלניא, כך משה מבקש מלפני הקב"ה שיכנס לארץ כיון שראה שבקש שנפלו סיחון ועוג לפניו אמ' הרי שאבקש מלפני המקום שאכנס לארץ לכך נאמ' בעת ההיא לאמר זה אחד מן הדברים שאמ' משה להקב"ה הודיעני אם אתה עושה ואם לאו, ואמ' לו אני עושה, וידבר משה אל יי לאמר מה אעשה לעם הזה, שאין ת"ל לאמר, אלא הודיעני אם אני נופל בידם ואם לאו, כיוצא בדבר וידבר משה אל יי לאמר הן בני ישראל לא שמעו

אלי, שאין ת"ל לאמר, אלא הודיעני אם אתה מרפא אותה אם לאו, כיוצא בדבר ויצעק משה אל²⁹
³⁰ לאמר אל נא רפא נא לה, שאין ת"ל לאמר, אלא הודיעני אם אתה מרפא אותה ואם לאו, כיוצא
בדבר וידבר משה יפקד יי אלהי שאין ת"ל לאמר, מלמד שאמ' לו הודיעני אם אתה מפרנס עליהם אם
לאו, אף כאן בעת ההיא לאמר, שאין ת"ל לאמר אלא הודיעני אם אכנס לארץ ואם לאו.
סל' פס'. אדני אלהים אתה החלות, כל מקום שנ' יי זו מידת רחמים, שנ' יי אל רחום וחנון
וכל מקום שנ' אלהים זו מידת הדין שנ' עד האלהים יבא דבר שניהם, ואומ' אלהים לא תקלל
אתה החלת, אתה התרת לי נדרי בשעה שאמרת לי לך והוצא את עמי בני ישראל ואמרתי לפניך איני
יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו, שנ' ויואל משה לשבת את האיש, ואין הואלה אלא
שבועה שנ' ויואל שאל את העם, ד"א אתה פתחת לי פתח שאעמד ואתפלל לפניך על פניך
בשעה שסרחו ישראל לפניך שנ' הרף ממני ואשמידם, וכי משה היה תפוס שהקב"ה אלא הראה לו
מקום אמ' הואיל והדבר תלוי עלי מיד ויחל משה, ואמ' לפניו רבונו של עולם אתה פתחת לי
פתח ועמדתי והתפללתי עליהן ושמעת תפלה וסלחת לעונם, הייתי סבור שאני נתפללתי עליהן
והם לא עשו, והלא דברים קל וחומ' אם תפילת יחיד על רבים כך נשמעת תפלת של רבים על אחת
כמה וכמה על היחיד, להראות את עבדך, יש שקראו עצמן עבדים והקב"ה קראן עבדים, ויש
שקראו לעצמן והקב"ה לא קראן, ויש שלא קראו לעצמן והקב"ה קראן, אברהם קרא עצמו עבד שנ'
אל נא תעבר מעל עבדך והמקום קראו עבד שנ' בעבור אברהם עבדי, יעקב קרא עצמו עבד
שנ' קטנתי אשר עשית את עבדך, והקב"ה קראו עבד שנ' ואתה אל תירא יעקב עבדי, משה קרא
את עצמו עבד שנ' להראות את עבדך, והקב"ה קראו עבד שנ' לא כן עבדי משה, דוד קרא
עצמו עבד שנ' אני עבדך בן אמתך, והקב"ה קראו עבד שנ' וגנותי על העיר בעבור דוד עבדי
ודוד עבדי נשיא להם, ישעיה קרא עצמו עבד שנ' כה אמר יי יוצרי מבטן ועבד לו, והב"ה קראו
עבד כאשר הלך עבדי ישעיהו, שמואל קרא עצמו עבד דבר כי שומע עבדך, והקב"ה לא קראו
עבד, שמשון קרא עצמו עבד שנ' ונתת את התשועה ביד עבדך והקב"ה לא קראו עבד, שלמה
קרא עצמו עבד ונתתה לעבדך לב שומע, ולא קראו המקום עבד לא תלאו כדוד אביו שנ' וגנותי
על העיר בעבור דוד עבדי, איוב לא קרא עצמו עבד וקראו המקום עבד, השמת לבך אל עבדי
איוב, יהושע לא קראו עצמו עבד וקראו המקום עבד ועבדי כלב, אליקים לא קרא עצמו עבד
וקראו המקום וקראתי לעבדי לאליקים, זרובבל לא קרא עצמו עבד וקראו המקום שנ' ביום ההוא
נאם יי צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתוך כחותם, דניאל לא קרא עצמו עבד וקראו³¹
³²המקום דניאל עבד אלהא חייא, וחנניה מישאל ועזריה לא קראו לעצמן וקראן המקום כי אם גלה סודו אל
עבדיו, את גדלך, זה בנין אב לכל גדלך שבתורה, ואת ידך החזקה, אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים
במצרים שנ' נטה את ידך, אשר מי אל בשמים שלא כבשר ודם מדתך, בשר ודם איפרכוס יושב
על הפרכיא שלו מתירא הוא מן סנקתדרין שלו שלא יהרגו, אתה שאין לך סנקתדרין מפני מה אין אתה
מוחל לי, מלך בשר ודם יושב על בימה שלו מתירא הוא מריתיכוס שלו שלא יחזירנו, אתה שאין לך
ריתיכוס מפני מה אין אתה מוחל לי, אשר יעשה כמעשיך במצרים, וכגבורותיך על הים, דבר אח'
כמעשיך במצרים, וכגבורותיך על נחלי ארנון. סל' פס'. אעברה נא ואראה, אפשר
שהיה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ והרי כבר נאמ' כי אל תעבר, למלך שהיה לו
שני עבדים וגזר על אחד מהן שלא לשתות יין ל' יום, אמ' גזר עלי שלא לשתות יין ל' יום איני טועמו אפי'
שנה ואפי' שנתים, וכל כך למה כדי לבוז דברי רבו, חזר וגזר על השני שלא לשתות יין ל' יום אמ'
אפשר אני לחיות בלא יין אפי' שעה אחת, וכל כך למה כדי לחבב דברי רבו, כך משה היה מחבב
דברי הקב"ה ומבקש מלפני המקום שיכנס לארץ, לכך נאמ' אעברה נא ואראה, ההר הטוב, הכל
קראו אותו הר שנ' אשר יאמר היום בהר יי, משה קראו הר שנ' ההר הטוב, דוד קראו הר שנ' מי יעלה
בהר יי, ישעיה קראו הר שנ' נכון יהיה הר בית יי, גוים קראו אותו הר לכו ונעלה אל הר יי והלבנון
זה בית המקדש שנ' גלעד אתה לי ראש הלבנון, ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עוונותיהם של ישראל
שנ' אם חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. סל' פס'. ויתעבר יי בי, נתעבר עליו חמה
דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומ' כאשר שאינה יכולה לשוח מפני עוברה, למענכם, בשבילכם

29
(סוף עמוד)

30
(עמוד 16)

31
(סוף עמוד)

32
(עמוד 19)

נעשה ליכך, ולא שמע אלי, שלא קבל תפלותי, ויאמר יי רב לך, אמ' לו דוגמא את עושה לדיינין מה משה חכם חכמים גדול גדולים לא נשא לו פנים על ידו שאמ' שמעו נא המורים ונגזר' עליו גזירה שלא יכנס לארץ, המענין את הדין והמעוותין את המשפט על אחת כמה וכמה, ד"א רב לך, אמ' לו משה הרבה לך בידי לעולם הבא, כאדם שאומ' לחבירו הרבה לך בידי אל תביישני, ד"א רב לך אמ' לו כאדם שאומ' לחבירו עובר לפני דרך על לפני, ומה משה שנא' לו רב לך אל תוסף לא נמנע מלבקש רחמים מפני המקום שאר כל אדם על כל אחת כמה וכמה, ומה חזקיה שנ' לו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, לא נמנע מלבקש רחמי' שהיה דורש אפי חרב תלוי על צוארו של אדם אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים שנ' ויסב חזקיהו את פניו אל הקיר, שאר כל אדם על אחת כמה וכמה, אל תוסף, מכאן היה ר' אליעזר בן יעקב יפה תפלה³³ אחת ממעשים טובים שכל מעשיו של משה לא נאמרו לו עלה, מכאן אמרו העומדין בחוצ' לארץ הופכין את פניהם כנגד ארץ ישראל ומתפללין שנ' והתפללו אל העיר הזאת, העומדים בירושלים הופכין את פניהם כנגד בית המקדש שנ' והתפללו אל הבית הזה, העומדין בבית המקדש מכונין את לבן כנגד בית קדשי הקדשים ומתפללין שנ' והתפללו אל המקום הזה, נמצאו עומדים בצפון פניהם לדרום פניהם לצפון, במזרח פניהם למערב במערב פניהם למזרח, נמצאו כל ישראל מתפללין למקום אחד, וראה בעיניך, למלך שגזר על בנו שלא יכנס לבית לינה שלו, נכנס לבית פלטין שלו משכו ומדבר עיניך, נכנס לטרקלין משכו ומול? עמו כיון שבא לקיטון אמ' לו מכאן ואילך אסור, כך משה אמ' לפני הב"ה כל עצמי איני מיסיר? בארץ ישראל אלא מלא הירדן הזה, מלא חבל חמישים אמה אמ' לו וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה. סל' פס' וצו את יהושע אין צווי אלא זירוז שנ' ויקר' משה ליהושע ויאמר אליו חזק ואמץ, חזק בתורה ואמץ במעשים טובים, כי הוא יעבר לפני העם, אם הוא עובר לפניהם עוברים, ואם לאו אין עוברים, והוא ינחיל אותם, אם ינחילים נוחלים ואם לאו אין נוחלים, וכן את מוצא כשהלכו לעשו' מלחמה בעי נפלו מהן כל"ו איש צדיקי' שנ' ויכו מהם אנשי העי כשלשי' וששה איש ויקרע יהושע את שמלתיו, ויאמר יהושע אהה יי אלהים למה העברת העביר, ויאמר יי אל יהושע קום לך, לא כך אמרתי למשה רבך מתחלה אם אתה עובר לפניך עוברים ואם אין אתה עבר ואם אתה מנחילין נוחלין ואם לאו אין נוחלין אלא שלחתם והלכתם אחריהם. סל' פס' ונשב בגיא, אמ' מי גרם לנו שנשב בגיא מעשים רעים שעשינו בפעור, ד"א אמ' להם מה ביניכם לביני הרבתי כמה תפלות וכמה בקשות וכמה תחנונים ונגזרה עלי שלא אכנס לארץ, אבל אתם הכעסתם לפניו ארבעי' שנה שנ' ארבעי' שנה אקוט בדור ולא עוד אלא גדולים שבכם משתחיים לפעור וימין פשוטה לקבל שנ' ועתה ישראל שמע, הרי אתם חדשים כבר מחול לכם לשעבר. סל' פס'. שמע ישראל יי אלהינו, למה נאמ' דבר אל בני ישראל, בני אברהם יצחק ויעקב אין כת' אלא בני ישראל, זכה יעקב אבינו שיאמר הדבור לבניו לפי שהיה יעקב אבינו מפחד כל ימיו ואומ' שמא תצא ממני מחל' כדרך שיצא מאבותי, יצחק אבי יצא ממנו עשו אברהם זקני יצא ממנו ישמעאל שעבד ע"ז שנ' ותרא את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, שעבד ע"ז דברי ר' עקיבא,³⁵ אמ' ר' שמעון בן יוחי ד' דברים היה ר' עקיב' דורש ואני דורשן ונראין דברי מדבריו, הרי הוא אומ' ותרא שרה את בן שעבד ע"ז ואני אומ' לא היו צרים אלא לענין שדות וכרמים שבאו לחלוק היה ר' ישמעאל אומ' אני נוטל שני חלקים שאני בכור וכן שרה אומרת לאברהם שנ' כי לא יירש את בן האמה, ונראין דברי מדבריו, כיוצא בדבר אתה אומ' הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שוה להם, אם את כל דגי הים יאסף להם, שוה להם דברי ר' עקיב' ואני דורש ואומ' אפי' את מכניס להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לדון אחריו השיבתהו רוח הקדש ואמ' לו עתה תראה, ונראין דברי מדבריו, כיוצא בדבר בן אדם ישבי החרבו' האלה על אדמת ישראל אומ' אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה והרי דברים קל וחומר ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ, ואני' אומ' ומה אברהם שלא נצטוו מצוה יחידית ירש את הארץ

33

(סוף עמוד)

34

(עמוד 18)

35

(סוף עמוד)

36

עמ' 21

אנו שנצטוינו שבע מצות אינו דין שנירש את הארץ, ומה הנביא משיבן על כך כה אמר יי על הדם תאכלו ועיניכם תשא אל גלולכם והדם תשפכו, עמדתם על חרבכם, עשיתם תועבה, ואיש את אשת רעהו טמאתם ואת הארץ תירשו, ונראים דברי מדבריו, כיוצא בדבר אתה אומ' צום הרביעי צום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר, ולמה נקרא שמו רביעי שהוא חדש רביעי, צום החמישי זה ט' באב שבו חרב הבית בראשונה ובשניה, ולמה נקרא שמו חמישי שהוא חמישי לחדשים, צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כבנין הבית, צום העשירי זה י' בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנ' ויהי דבר יי אלי בשנה התשיעית בעשור לחדש כתוב לך את שם היום הזה ואת עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלים, ואני אומ' צום העשירי הוא צום החמישי, אלא שביהודה מתענין על המעשה, ובגולה על השמועה, שנ' בשתיים עשרה שנה בעשירי בחמה לגלותנו בא אלי הפליט לאמר הכתה העיר, ושמעו ועשו יום שמוע' כיום שריפה, ונראים דבריו מדבריו, ולא עוד אלא שאני מונה לסדר פורעניות והוא לסדר חדשים אברהם יצא ממנו ישמעאל וכל בני קטורה, יצחק יצא ממנו עשו ואליפז, אבל אני לא יצא ממני פסלות כדרך שיצא מאבותי, וכן הוא אמ' וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וכי עלת על לב שהיה יעקב אבינו אומ' ונתן לי לחם לאכול, והיה לי לאלהים, ואם לאו לא יהיה לי ומה ת"ל ושבתי בשלום מכל מקום, ומה ת"ל לאלהים שייחל השם של הקב"ה עלי שלא יצא פסלות ממני³⁷ מתחלה ועד סוף, וכן הוא אומ' ויהי בשכן ישראל בארץ, כיון ששמע יעקב נדעזעו אבריו אמ' שמא אירע פסול בבני עד שנתבשר מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה, ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו עד שבא משה וקבלו בתשובה שנ' וישבו לאכל לחם ואחיהן הגדול לא היה עמהן ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו עד שבא משה וקבלו בתשובה שנ' יחי ראובן ואל ימות, וכן את מוצא כשנפטר אבינו מן העולם קרא להן לבניו והוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו שנ' ויקרא יעקב אל בניו ראובן בכורי אתה, שמעו ולוי אחים, יהודה אתה יודוך, מלמד שהוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו וקראן כולן כאחד אמ' להם יש בכם בלבכם חליקות לב על מי שאמ' והיה העולם, אמרו לו ישר' אבינו שמע כשם שאין בלבך חליקות לב על מי שאמר והיה העולם כך אין בלבנו חליקות לב, אלא יי אלהינו יי אחד, שמע ישראל, ועליה אני אומ' וישתחו ישראל על ראש המטה, שעשה ראובן תשובה, ר' אומ' שאמ' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמ' לו הקב"ה ר יעקב הרי שהייתה כל ימך שיהו בניך משכימים ומעריבים וקוראין קרית שמע, מכאן אמרו הקורא ק"ש ולא השמיע לאזנו לא יצא, יי אלהינו למה נאמ' והלא כבר נאמ' יי אחד מה ת"ל יי אלהינו, עלינו הוחל שמו ביותר, כיוצא בדבר שלא פעמים בשנה יראה כל זכורך, שאין ת"ל אלהי ישראל שהרי כבר נאמ' את פני האדון יי, אלא עלינו הוחל שמו ביותר, וכן הוא בדבר כה אמר יי צבאות אלהי ישראל, מה אני צריך והלא כבר נאמ' אני יי אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר, מה ת"ל אלהי ישראל על ישראל הוחל שמו ביותר וכן הוא אומ' שמעה עמי ואדברה, עליך הוחל שמי ביותר, ד"א יי אלהינו יי אחד לכל באי העולם, יי אלהינו בעולם הזה, יי אחד בעולם הבא, וכן הוא אומ' והיה יי למלך על כל הארץ. סל' פס'.

ואהבת את יי אלהיך, עשה מאהבה, הפרש יש בין העושה מאהבה לעושה מיראה, העושה מאהבה שכרו כפול ומכופל, לפי שהוא אומ' את יי אלהיך תירא יש לך אדם שמתירא מחבירו כשהוא מצריכו מניחו והולך לו, אתה עושה מאהבה שאין אהבה כמקום יראה ויראה כמקום אהבה אלא כמדת המקום בלבד, ד"א ואהבת אלוהיך? על הבריות כאברהם אביך כענין שנ' את הנפש אשר עשו בחרן, והלא אם מתכנסין כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אין יכולים אלא שהיה אברהם אבינו מגיירן ומכנסן תחת כנפי השכינה, בכל לבבך, בשני יצרך ביצר טוב וביצר רע, ד"א בכל לבבך, שלא יהא לך חלוק על המקום, בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך, וכן הוא אומר כי עליך הורגנו כל היום, ר' שמעון בן מנסיא אומ' וכי אפשר לו לאדם ליהרג כל היום, שמעון בן עזאי אומ' בכל נפשך אהבהו עד מצוי הנפש, ר' אליעזר אומ' בכל נפשך למה נאמ' בכל מאדך אם נאמ'³⁹

⁴⁰ בכל מאדך למה נאמ' בכל נפשך, יש לך אדם שגופו חביב עליו יותר מממונו לכך נאמ' בכל נפשך, ויש לך אדם

37

(סוף עמוד)

38

(עמוד 20)

39

(סוף עמוד)

40

(עמוד 23)

שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמ' בכל מאדך, ר' עקיבא אומ' אם נאמ' בכל נפשך קל וחומ' בכל מאדך ומה ת"ל בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מדד לך עק' כ? אומ' הוי מודד לו בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומ' כוס ישועות אשא, וכן איוב אומ' יי נתן ויי לקח, בין כך ובין כך יהי שם יי מבורך, כך על מדת הטובה על מדת פורענות קל וחומ' ומה אשתו אומרת לו ברך השם ומת, ואמ' כדבר אחת הנבלות תדברי, ועוד יהא אנשי סדום כעורים במעשיהן היו ובאת הפורענות עליהן וקבלוה על כרחך, והרי דברים קל וחומ' ומה מי שכעורין בטובה נאה בפורענות ומי שנאה בטובה אינו דין שיהא נאה בפורענו' והוא שאמ' לה כדבר אחת הנבלות תדברי, ועוד יהא אדם שמח בייסורין שאם אדם בטובה כל ימיו אינו נמחל לו עוון שבידו ובמה נמחל לו בייסורין, ר' אליעזר בן יעקב אומ' את אשר יאהב יי יוכיח וכת' כאשר ייסר איש את בנו, ומי גרם לו לבן שירצה הוי אומ' הייסורין, ר' מאיר אומ' וידעת עם לבבך את ולבך ידעין מעשים שעשית וייסורין שהבאתי עליך שלא כפי מעשיך הבאתי עליך, ר' יוסי בר' יהודה אומ' חביבי' יסורין ששמו של הקב"ה על מי שייסורין באין עליו שנ' יי אלהיך מיסרך, ר' ענן אומ' כשם שהברית כרותה לארץ כך ברית כרותה לייסורין שנ' יי אלהיך מיסרך, ואומ' כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה ר' שמעון בן יוחי או' חביבין יסורין ששלש מתנות טובות ניתנו להן לישראל שאומות העול' מתאוין להן ואל ניתנו להן אלא על ידי ייסורים ואלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא, תורה מנין שנ' יי אלהיך מיסרך אומ' כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה, העולם הבא שנ' כי נר מצווה ותו' אור ואי זה דרך מביאתו לחיי העולם הבא הוי אומ' זה הייסורין, וכן הוא אומ' ובו תדבקון, ואומ' והם תכו לרגליך, אע"פ שהן לוקין אינן זזין מתורתך, ר' נחמיה אומ' חביבין יסורין שכשם שהקרבתו' כך ייסורין מרצין בקרבנות הוא אומ' ונרצה לו לכפר עליו, וביסורין הוא אומ' והם ירצו את עונם ועוד הייסורין מרצין יותר מן הקרבנות שהקרבתו' בממון וייסורין בגוף, וכן הוא אומ' עור בעד עור וכל אשר, וכבר היה ר' אליעז' חולה ונכנסו ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעז' בן עזריה ור' עקיב' לבקרו ואמ' לו ר' טרפון חביב אתה לישראל מגלגל שגלגל חמה מאירה בעולם הזה ואתה בעולם הזה ואתה נתת חיים בעולם הזה ולעולם הבא, אמ' לו ר' אלעז' בן עזריה חביב אתה לישראל מאב ואם שאביו ואמו של אדם מביאין אותו לעולם הזה ואתה הבאת אותנו לעולם הזה ולעולם הבא, אמ' לו ר' עקיב' חביבים ייסורין שכל מי שהייסורין באין עליו נקרא בן למקום שנ' כי כאשר ייסר איש את⁴¹ את בנו, אמר לה להם ר' אליעז' לתלמידיו סמכוני ואשב סמכוהו וישב לו, אמ' לו עקיבא אמור לי הרי הוא אומ' בן שתים עשרה מנשה במלכו, וחמישים וחמש שנה מלך בירושלים ואומ' גם אלה משלי שלמה וכי עלת על לב שחזקיהו מלך יהודה למד לכל ישראל תורה ולא למד למנשה בנו אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל לא הועיל לו אלא הייסורין שנ' וידבר יי אל מנשה ואל עמו ויבא יי עליהם את כל שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה ויאסרוהו ויוליכוהו בבבלה וכהצר לו חלה את פני יי אלהיו, ויכנע ויתפלל אלי ויעתר לו, הא חביבין יסורין ר' מאיר אומ' הרי הוא או' ואהבת את יי אלהיך, אהבהו בכל לבך כאברהם אביך כענין שנ' ואתה אברהם אהבי, בכל נפשך כיצחק שעקד עצמו על גבי המזבח כענין שנ' ויעקד את יצחק בנו, בכל מאדך הוי מודה לו כיעקב שנ' קטנתי מכל החסדים. סל' פס'. והיו הדברים האלה ר' אומ' למה נאמ' לפני שנ' ואהבת את יי אלהיך אינו יודע כיצד אהב את המקום ת"ל והיו הדברי' האלה תן הדברים האלה על לבבך שמתוך כך את מכיר את מי שאמ' והיה העולם ומדבק בדרכיו אשר אנכי מצוך שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין בני אדם רצין לראותה אלא כחדשה שהכל רצין לראותה, על לבבך, מכאן היה ר' יאשיה אומ' צריך אדם להשביע את יצרו שכך את מוצא בכל מקום הצדיקים משביעין את יצרן שלא לעשות עבירה שכן מצינו בבעז שהשביע ליצרו שנ' חי יי שכבי עד הבוקר, וכן מצינו בדוד שהשביע ליצרו שנ' חי יי אם יי יגפנו. וכשם שהצדיקין נשבעין שלא לעשותו כך הרשעים משביעין ליצרן לעשות שנ' חי יי אם רצתי אחריו. סל' פס'. ושננתם שיהו מחודדים בפוך, כשאדם שואלך אל תהי מגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד, וכן הוא אמור לחכמה אחותי את, ואומ' קשרם על אצבעותיך ואומ' כחצים ביד גבור, ואומ' אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם, ושננתם כל אלו בשנון, ואין קדש לי בשנון, ולא והיה כי יביאך בשנון, שהיה בדין מה זה שהיא בקשירה דין הוא מיהו בשנון ת"ל ושננתם אלו בשנון ולא קדש לי והיה כי יביאך בשנון, ועדין אני אומ' אם ויאמר שקדמהו במצות אחרות הרי הוא בשנון עשרת הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון אמרת קל וחומ' הוא אם קדש לי והיה כי יביאך שהן בקשירה אינן בשנון עשרת הדברות שאינן בקשירה אינו דין שלא יהו בשנון הרי ויאמר יוכיח לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בקשירה שיהו בשנון ת"ל ושננתם אלו בשנון ואין עשרת הדברות בשנון, ושננתם לבניך, אלו

תלמידים, וכן את מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויין בנים שנ' ויצאו בני הנביאים אשר⁴³
⁴⁴ בבית אל אל אלישע, וכי בני הנביאים היו אלא תלמידים היו מכאן שהתלמידים קרוין ואומ' ויגשו בני
הנביאים אשר ביריחו אל אלישע, וכן את מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלמד תורה לישראל וקראו
בנים שנ' בני עתה אל תשולו, וכשם שהתלמידים קרוין בנים כך הרב קרוי אב שנ' ואלישע רואה
והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל, ודברת במ, עשם עיקר ואל תעשם טפילה, שלא יהא משאך ומתנך
בהם שלא תתערב בהם דברים אחרים בטלים שמא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד
חכמת האומות ת"ל ובלכתך ללכת בהן ולא ליפטר מתוכה, וכן הוא אומ' יהיו לך לבדך, ואומ'
בהתהלךך תנחה אותך בעולם הזה, ובשכבך תשמר עליך, בשעת מיתה, והקיצות לימות
המשיח, היא תשיחך, לעולם הבא, ובשכבך יכול אפי' שכב בחצי היום ת"ל ובקומך, יכול אפי'
עמד בחצי היום ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, דרך ארץ למדה תורה, וכבר היה ר' ישמע'
מוטה ור' אלעזר זקוף, הגיע זמן ק"ש נזקף ר' ישמעאל והטה ר' אלעזר בן עזריה, אמ' לו
ר' ישמעאל מה זה אליעזר, אמ' לו ישמעאל אחי לאחד שאומ' לו זקנך מגודל, אמ' להם יהיה
כנגד המשחיתים, אמ' לו הטייתה כדברי בי' שמאי ואני נזקפתי כדברי בי' הלל, ד"א שלא יע'
הדבר חובה שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות שבי' שמאי אומ' בערב כל אדם יטו ויקראו
וב"ה יעמודו, וכו', וקשרתם, אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה, שהיה בדין אם קדש לי והיה
כי יביאך שאינן בשנון הרי הן בקשירה, ויאמר שהיא בשנון דכת' למען תזכור את יום צאתך
אינו דין שיהא בקשירה, ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה, ועדין אני או' אם קדש
לי והיה כי יביאך שקדמום מצות אחרות הרי הן בקשירה, עשרת הדברות שלא קדמום מצות
אחרות אינו דין שיהו בקשירה, אמרת קל וחומ' הוא אם ויאמר שהוא בשנון אינו בקשירה
עשרת הדברות שאינן בשנון אינו דין שלא יהו בקשירה, הרי קדש לי והיה כי יביאך יוכיחו
שאינן בשנון והרי הן בקשירה והן יוכיחו לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בשנון שיהו בקשיר'
ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין עשרת הדברות בקשירה. וקשרתם לאות על ידך, כרך אחד
של ארבע טוטפות שהיה בדין הואיל ואמרה תורה תן תפלין ביד ותן תפלין בראש, מה
בראש ד' טוטפות אף ביד ד' טוטפות ת"ל וקשרתם לאות עד ידכה, כרך אחד של ד' טוטפות
או כשם שביד כרך אחד של ד' טוטפות כך של ראש כרך אחד של ד' טוטפות ת"ל והיו לטוטפו'
טטפת טטפת טוטפות הרי כאן ד' טוטפות, או יעשה ד' כיסין של ד' טוטפות ת"ל וקשרתם⁴⁵
⁴⁶ לאות כיס אחד של ארבע טוטפות ושל יד בגובה של יד, אתה אומ' בגובה של יד או על ידכה
כמשמעו, והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפלין בראש ותן תפלין ביד מה בראש בגובה שבראש
אף ביד בגובה שביד, רבי אליעז' אומ' בגובה שביד אתה אומ' בגובה שביד או בגובה כשמעו ת"ל והיה
לאות על ידכה, לך לאות ולא לאחרים לאות, ר' אומ' בגובה שביד או על ידך כמשמעו ת"ל והיו הדברי'
האלה, דבר שכנגד לברך, ואי זה זה גובה שביד, על ידכה זה שמאל או אינו אלא ימין אע"פ שאין ראייה
לדבר זכר לדבר, ידה ליתד תשלחנה וימינה, הא אין ידך האמור בכל מקום אלא שמאל, ר' נתן אומ'
וקשרתם וכתבתכם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון שקשירה בימין נתינה בשמאל, ר' יוסי או'
מצינו שאף ימין קרויה יד שנ' וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו אם כן מה ת"ל על ידך להביא את
הגידים שיהא נותן בימין, על ידך ולטוטפות, ראשון שביד ואחר כן של ראש בראש, מיכן אמרו
כשאדם נותן תפלין נותן של יד תחלה ואחר כך נותן של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחלה
ואחר של יד, בין עיניך בגובה שבראש, או בין עיניך כמשמעו, והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן
תפלין בראש ותן תפלין ביד מה ביד מקום שראוי לטמא בנגע אף בראש מקום הראוי לטמא
בנגע אחר לאפוקי בין עיניך דאיכא בשר ושער לבן ושער צהוב. סל' פס'. וכתבתם
כתב שלם, מיכן אמרו כתב לאלפין עיינין ולעיינין אלפין ולביתין כפין ולכפין ביתין ולר' ד'
ולד' ר' ולה' ח' ולח' ה' ולו' י' ולי' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו' ולו' ו'
לפרשה פתוחה סתומה ולסתומה פתוחה, כתב שלא בדיוק או שכתבה כשירה או שכתב שורה כיוצא בה
או שכתב האזכרות של זהב הרי אלו יגנזו, וכתבתם, שומע אני על גבי אבנים הרי אתה דן נאמ' כאן
וכתבתם, ונאמ' להלן וכתבת עליהן, מה כתב האמור להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים,

43
(סוף עמוד)

44
(עמוד 25)

45
(סוף עמוד)

46
(עמוד 24)

או כלך לדרך זו נאמ' כאן כתב ונאמ' להלן כתב מה כתב האמור להלן על ספר אף כאן על ספר, אתה דן בלשון הזה ואני אדון בלשון שבעל דין חולק נאמ' כאן כתב ונאמ' להלן כתב מה כתב האמו' להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים, אמרת הפרש תלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר שהוא נוהג לדורות מדבר שהוא נוהג לדורות, ואל תלמוד דבר שהוא נוהג לדורות מדבר שאינו נוהג לדורות אלא לשעה, נאמ' כאן כתב ונאמ' להלן כתב, מה כתב האמור להלן על הספר ובדיו אף כתב האמור כאן על הספר ובדיו, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנ' ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי ואני כותב על הספר ובדיו, על מזוזות ביתיך שומע אני כ' מזוזות ת"ל בשניה מזוזות ריבה הרי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אלא למעט דברי ר' ישמע' ר' יצחק⁴⁷ אומ' אינו? שייך? הרי הוא אומ' ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות שאין צריך לומר שתי אלא זה בנה אב שכל מקום שנ' מזוזות הרי בכלל אחת עד שיפרט לך הכת' שתי, על ביתך, על ימין בכניסה או על ימין ביציאה ת"ל על ביתך על ביאתך, על ימין בכניסה, בשערך שומע אני שערי בתים והלולין והרפת ומתבן ובית הבקר ובית האוצרות ובית העצים ואוצרות יין תבואה ושמן במשמע ת"ל על ביתך מה ביתך דרך כבוד ומקום כבוד ובית דירה כמשמע אף שערך מקום כבוד ובית דירה שומע אני שערי בית המקדש ת"ל ביתך חול, מיכן אמרו הלשכות הפתוחות לקדש קדש והפתוחות לחול. חביבין ישראל ששובבן הכת' במצות תפלין בראשיהן ובזרועותיהן מזוזה וציצית על ארבע כנפיהן ועליהן אמ' דוד שבא ביום הללתיך על משפטי צדקך, נכנס למרחץ ראה עצמו ערום אמ' אוי לי שאני ערום מן המצות, נסתכל במילה התחיל סודר עליה את השבח למנצח אל השמינית, על המילה שניתנה בשמינית, למלך בשר ודם שאמ' לאשתו הוי מתקשטת בתכשיטין כדי שתהא רצויה לפני, כך אמ' להן הקב"ה לישראל היו מצויינין לפני במצות כדי שתהיו רצוין, וכן הוא אומ' יפה את רעיתי כתרצה, כשאת רצויה לפני. סל' פס'.

והיה עקב תשמעון, כי הארץ אשר אתה בא שמה, הרי זו נאמר' בפסח בשעה שיצאו ממצרים שהיו אומ' לא נכנס לארץ יפה כזו ואמ' להן המקום כי הארץ אשר אתה בא שמה, הרי זו נאמרה בפסח לישראל, מגיד שארץ כנען משובחת הימנה, בשבח ארץ ישראל הכת' מדבר או בשבח ארץ מצרים ת"ל וברון שבע שנים נבנתה, שמה היה מקום מלכות שלהן, וכן הוא אומ' כי היו בצען שריו, חברון הית' פסולת של ארץ ישראל שנ' ממרא קרית הארבע היא חברון, והרי דברים קל וחומר' אם חברון פסולת לארץ ישראל הרי היא משובחת כשבח ארץ מצרים הכת' מדבר שמשובחת מכל הארצות קל וחומר' לשבחה של ארץ ישראל, ואם תאמר לא מי שבנה זה לא בנה זה ת"ל ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, חם לפי שבנה את זה בנה את זו, אפשר שבנה את הכיעור ואחר כך בנה את הנאה, אלא בנה את הנאה ואחר בנה את הכיעור, משל לאדם שבנה שני טרקלין לא בונה את הכיעור עד שבונה את הנאה, שפסולתו של ראשון מכניס בשני, הא לפי שהיתה חברון משובחת הימנה היא נבנית תחלה, וכן את מוצא בדרכי המקום שכל מי שחביב מחבירו קודם את חבירו תורה לפי שהיתה חביבה מכל נבראת קודם לכל שנ' יי קנני ראשית, ואומ' מעול' נסכתי מראש, בית המקדש לפי שחביב מכל נברא לפני כל, שנ' כסא כבוד מרום מראשון, ארץ⁴⁹ ישראל לפי שחביבה מכל ארצות נבראת קודם כל שנ' עד לא עשה ארץ וחוצות, ארץ אלו שאר ארצות, וחוצות אלו מרפדות, וראש עפרות תבל זו היא ארץ ישראל, ר' שמעון בן יוחי אומ' תבל זה ארצו שנא' משחקת בתבל ארצו, ולמה נקרא שמה תבל על שהיא מתובלת בכל, שבכל הארצו' יש בזו מה שאין בזו אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום שנ' לא תחסר כל בה, ד"א למה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה, וזה התורה שנ' כמים? תורה מיכן שהתורה בארץ ישראל, וכן את מוצא בסנחריב כשבא לפתות את ישראל מה אמ' להן בואו ולקחתי אתכם א לארץ כארצכם ולא אמ' יפה מארצכם, והרי דברים קל וחומר' ומה מי שבא לומר' שבח ארצו לא דבר בגנותה של ארץ ישראל קל וחומר' לשבחה ר' שמעון אומ' לא היה יודע, למלך שנשא אשה אמ' לה אביך מלך ואני מלך אביך עשיר ואני עשיר ואין זה מהני, אלא כיצד אומ' אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר, אביך מאכילך ירק וקנית ואני מאכילך בשר ודגים, אביך השקך יין חדש ואני ישן, והרי דברים קל וחומר' מה מי שבא לומר' שבח ארצו לא דבר בגנותו של ארץ ישראל קל וחומר' לשבחה, הרי הוא אומ' צידונים

47
(סוף עמוד)

48
(עמוד 27)

49
(סוף עמוד)

50
(עמוד 26)

יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר, ובמקום אחר הוא אומ' עד הר שיאון היא חרמון, נמצא ד' שמות יש לו וכי מה צריך העולם לכך אלא שהיו ד' מלכיות מתקוטטות עליו זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והרי דברים קל וחומ' ומה אם פסולת ארץ ישראל ארבע מלכיות מתכתשות עליו קל וחומ' לשבחה של ארץ ישראל, כיוצא בדבר והנה קרית סנה היא דביר ובמקום אחר אומ' ושם דביר לפני קרית ספר, נמצאת קרויה ד' שמות, ומה צורך לבאי עול' בכך אלא שהיו ד' מלכיות מתכתשות עליה זו אומרת תקרא על שמי וזו אומרת תקרא על שמי והר ידברים קל וחומ' מה אם פסולת ערי ישראל כך קל וחומ' לשבחה, כיוצא בדבר אתה אומר עלה אל הר העברים, ובמקום אחר עלה ראש הפסגה, ועוד הר נבו, והר ההר שמו, נמצא קרוי ד' שמות וכי מה צורך לבאי עולם אלא ד' מלכיות מתכתשו' עליו זו אומ' יקרא על שמי וזו אומ' יקרא על שמי והלא דברים קל וחומ' ומה אם פסולת הרי ישראל כך קל וחומ' למשובחים בסוף מדרש האיזנו למה נקרא שמו הר נבו שנקברו בו ג' נביאים משה אהרן ומרים, הר העברים שבעברה מתו שנ' ויתעבר יי בי, ראש הפסגה כמשמעו, הר ההר שמו בארץ מואב, הרי הוא אומ' ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים, ארץ שהכל צופין בה, ארץ שעשויה חולייא' למלכים ולשלטונין שכל מלך ושלטון שלא קנה בארץ ישראל אומ' לא עשיתי כלום, ר' יהודה אומ' וכי אחד ושלשים מלך ושלטון שהיו לשעבר כולן היו חלק בארץ ישראל, אלא כדרך שעושין⁵¹ ...⁵² כל מלך ושלטון שלא קנה ברומי אומ' לא עשיתי כלום כך בארץ ישראל נחלת צבי מה צבי זה קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים לבא מכל פירות הארצות, ד"א מה צבי זה כשאת מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך ארץ ישראל אין מחזקת פירותיה בשעה שישראל עושין את התורה, ומה צבי זה קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלין לאכול מכל פירות הארצות אי קלין יכול לא יהו שמנים ת"ל ארץ זבת חלב ודבש, שמנין כחלב ומתוקים כדבש, וכן הוא אומ' אשירה נא לידידי שירת דוד לכרמו בקרן בן שמן, מה שור זה קרניו גבוהות מכתפיו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, אי מה שור זה אין בו מסולת מקרניו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ת"ל בקרן בן שמן, שמנה היא ארץ ישראל, ללמדך שכל שגבוה מחברו משובח מחברו, וארץ יש' לפי שגבוהה מכל שנ' עלה נעלה וירשנו אותה, ויעלו בנגב, ויעלו ממצרים לפי שגבוהה מכל משובח מכל שנ' וקמת ועלית, ואומ' והלכו גוים לאורך, והלכו עמים רבים, לכו ונעלה, ואו' כי ישרים דרכי יי, לא כארץ מצרים, ארץ מצרים שותה מן הנמוך, ארץ ישראל שותה מהגבוהה ארץ מצרים נמוך שותה גבוהה, ארץ ישראל נמוך וגבוהה שותה, ארץ מצרים נמוך שותה ואחר כך גבוהה, ארץ ישראל נמוך וגבוהה שותה כאחת, ארץ ישראל גלוי ושאינו גלוי שותה, מצרים גלוי שותה ושאינו גלוי אינו שותה, מצרים שותה ואחר נזרעת ארץ ישראל נזרעת ואחר כך שותה ארץ ישראל שותה בכל יום ונזרעת בכל יום, ארץ מצרים אתה עמל בה בפסל ובקרדום ואתה נותן שנת עיניך עליה ואם לאו אין בכך כלום, אבל ארץ ישראל אינו כן הן ישנים על מטותיהן והמקום מוריד להן גשמים, למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים ומסר לו עבד לשמשו, שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ומכירו ואת אבותיו ועסוק בפעולה, אמ' מידה שאני עושה בידי ומאכילו כך על כל הארצות נתנו להן שמשים לשמשן, מצריכם שותה מו הנילוס בבל שותה מן הנהרו' אבל ארץ ישראל אינה כן אלא הן ישנין על מטתן והמקום מוריד להן גשמים וללמדך שלא כדרכי בשר ודם דרכי המקום, בשר ודם קונה לו עבדים שיהו זנין ומפרנסין אותו אבל מי שאמ' והיה העולם קנה לו עבדים והוא זנן ומפרנסן, וכבר היה ר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק מסובין בבית המשתה של בנו של ר"ג מזג לו כוס לר' אליעזר ולא רצה ליטלו נטלו ר' יהושע אמ' לו ר' אליעזר מה זה יהושע כדין שאנו מסובין ור"ג עומד ומשקה עלינו אמ' לו ר' יהושע הנח לו וישמש אברהם גדול העולם היה ושמש מלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי ע"ז וגמלי' ברבי לא ישמש אותנו, אמ' להם ר' צדוק הנחתם כבוד המקום ואתם עסוקין בכבוד בשר ודם אם מי.⁵³

⁵⁴ שאמ' והיה העולם משיב רוחות ומעלה עננים מוריד גשמים ומגדל צמחין ועורך שולחן לכל אחד ואחד וברכי לא ישמשנו, לכך הוא אומ' לפי שארץ מצרים פסולת מכל הארצות הקישה הכת' לארץ ישראל ת"ל כגן יי כאילנות כארץ מצרים כזרעים או אינו מקישה אלא למגונה שבה ולא למשובח

51
(סוף עמוד)

52
(עמוד 29)

53
(סוף עמוד)

54
(עמוד 28)

שבה ת"ל אשר ישבתם בה שנ' במיטב הארץ, וזו אינה מקישה אלא לשעת נסותה? ת"ל אשר יצאתם משם, כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא עכשיו שאין אתם עליה שאין הברכה שם כדרך שהייתם עליה, וכן את מוצא בכל המקום שהצדיקים הולכים הברכה באת לרגלם, יצחק ירד לגרר ברכה באת לרגלו שנ' ויזרע יצחק, יעקב ירד אצל לבן ברכה באת לרגלו שנ' נחשת יברכני, ירד יוסף מצרים אצל פוטיפר נתברך בגללו שנ' ויברך יי את בית המצרי בגלל, ירד יעקב אצל פרעה שנ' ויברך יעקב את פרעה ובמה ברכו שמנע ממנו שני הרעב שנ' ואתה אל תירא אנכי אכלכל, מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכת' מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכת' מדבר, ר' שמעון בן יוחי אומ' אין זה קדוש השם שדברי צדיקין קיימי' בחייהן ואחר מיתתן בטלין אמ' ר' אלעזר בר' שמעון אין זה קדוש ה' שדברי רואה חצי? דברי ר' יוסי מדברי אבא שזה קדוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה לעולם, נסתלקו הצדיקים נסתלקה ברכה מן העולם וכן את מותא בארון האלהים שירד לבית עובד אדום ונתברך בעבורו שנ' ברך יי את בית עובד אדום ואת כל אשר לו, והרי דברים קל וחומ' מה ארון שלא נעשה אלא לשברי הלוחות שבו נתברך בעבורו קל וחומ' לצדיקים שבעבורם נתברך העולם אבותינו באו לארץ באה הברכה לנגדן שנ' ובתים מלאים כל טוב, ר' שמעון בן יוחי או' והלא בידוע שלא מלאת שעכשיו באו לארץ, ובורות חצובים, והלא בידוע שלא חצבת שעכשיו באת לארץ אשר לא נטעת, והלא בידוע שלא נטעת שעכשיו באת לארץ, ומה ת"ל מלאת חצבת נטעת, זכותך היא שגרמה וכן את מוצא מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו אנשי כנען בונים בתים וחופרין בורות שיחין ומערות ונטועין שדות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבאו אבותינו וימצאו אותה מליאה כל טוב, או לפי שהברכה עליהן יכול יהו אוכלין ושבעין ת"ל ואכלת ושבעת אתה אוכל ושבע והן מונעין מנשיהן ומבניהן ומבנותיהן כדי שיבאו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה זה שאמרנו אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בעבורכם ולא עכשיו שאין הברכה עליה כדרך שהייתם שם, אתה אומ' לכך בא הכת' להקיש ביאתה של זו לביאתה של זו, ארץ מצרים הייתם עליה מנין שנים שמיטים ויובלות, יכול אף ביאת⁵⁵ ...⁵⁶ לרשתה, לרשתה אתם באים ולא להיות עליה מנין שנים שמטים ויובלות אבל המוסיבין? ביאתה של זו לביאתה של זו, ביאת ארץ מצרים רשות, ביאת ארץ כנען חובה, ארץ מצרים בין עושין רצונו של מקום בין אין עושין רצונו הרי היא לכם, ארץ ישראל אינו כן אם אתם עושין רצונו של מקום הרי היא לכם ואם לאו הרי אתם גולין מעליה, וכן הוא אומ' ולא תקיא אתכם בטמאכם אותה. סל' פס'. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים, אי בגנות ארץ כנען הכת' מדבר שמזכיר בה הרים ת"ל ובקעות מה בקעות לשבח אף הרים לשבח ועוד שנותן טעם בהר טעם בבקעה, שפירות הר קלין ופירות הבקעה קלין ושמינים, ר' שמעון בן יוחי אומ' כשהן בקעה עושין בית כור מן הדרום כשהן הר עושין בית כור מן הדרום בית כור מן המזרח בית כור מן המערב בית כור מן הצפון, בית כור מלמעלה נמצא חמש מכופלות שנ' כה אמר יי ואת ירושלם כת' הע' שמ' וסביבותיה ארצות, ובמקום אחר הוא אומ' ארץ כיצד יתקיימו שתיהן ארץ שיש בה מיני ארצות הרבה, בית אדמה בית החולות, בית עפר, ד"א ארץ הרים מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר ר' שמעון בן יוחי או' י"ב ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל ולא שוו טעם פירות שבט זה לטעם פירות שבט זה, ואלו הן כי הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה, והארץ אשר אתם עברים שמה ארץ הרים ובקעות, ארץ אשר יי אלהיך דורש אותה, כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ חיטה ושעורה, ארץ זית שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנות תאכל, ארץ אשר אבניה ברזל, על הארץ הטובה אשר נתן לך, ארץ נחלי מים, ארץ זית שמן ודבש, הרי י"ב ארצות כנגד י"ב שבטים ולא שוו טעם פירות שבט לטעם פירות שבט זה, מנין שכשם שלא שוו טעם פירות בקעה לטעם פירות של הר כך לא שוו טעם פירות בקעה לטעם פירות בקעה אחרת ולא טעם פירות הר זה לטעם פירות הר זה ת"ל הרים הרבה בקעות הרבה, ר' יוסי ח' בן משלם אומ' מנין אתה אומ' שכשם שניתן מטעמים לארץ כך ניתן מטעמי' לים ת"ל ולמקה המים קרא ימים, מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצידן ולעולה מאספמי' או לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן, יכול יהו מים גודשין את העמד ממקום בקעה ת"ל ארץ הרים ובקעות, הר לפי מה שהוא ובקעה לפי מה שהיא וכן הוא אומ' שאלו מיי מטר כעת מלקוש, או לפי שארץ ישראל מכופלת בהרים יהא גלוי שותה ושאינו גלוי אינו שותה ת"ל למטר השמים תשתה מים גלוי ושאינו גלוי שותה, וכן הוא אומ' אף ברי יטריח עב והוא.